

“Canvistes valencians en l’incipient negoci fiscal del segle XIV”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 19 (2014), en premsa. ISSN: 0212-2480.

EL PAPER DELS CANVISTES VALENCIANS EN L’INCIPIENT NEGOCI FISCAL DEL SEGLE XIV

Vicent Baydal Sala¹

University of Oxford

RESUM

El creixement i consolidació de la fiscalitat pública i de les imposicions indirectes a nivell local durant la primera meitat del segle XIV oferiren noves possibilitats d’inversió i enriquiment als canvistes de la ciutat de València. En el present text tractarem d’observar aquest fenomen a través de l’examen de la seua intervenció en els negocis fiscals i financers, tot constatant que a partir del regnat de Pere el Cerimoniós alguns d’ells esdevingueren una peça clau en l’engranatge hisendístic de la Corona i dels municipis.

Paraules clau: Finances, Fiscalitat, Canvistes, Regne de València, Segle XIV

ABSTRACT

The growth and consolidation of public taxation and local indirect taxes during the first half of the 14th century offered new-found and investment opportunities for the money changers of the city of Valencia. We shall observe this phenomenon in this text by

---

¹ Doctor en Història. Becari postdoctoral Beatriu de Pinós de la Generalitat de Catalunya. Investigador associat a la Facultat d’Història de la University of Oxford. George Street. OX1 2RL. Oxford, Regne Unit. C.e: vicent.baydal@history.ox.ac.uk. Abreviatures emprades: ACA (Arxiu de la Corona d’Aragó), AMV (Arxiu Municipal de València), doc. (document), f. (foli), p. (pàgina), núm. (número), reg. (registre), s. (sou barcelonès o valencià, que hem considerat amb la mateixa equivalència), d. (diner barcelonès o valencià).

examining their involvement in those tax and finance businesses, stating that some of them became a key cog for the treasury of the Crown and the municipalities from the reign of Peter the Ceremonious.

Keywords: Finances, Taxation, Money Changers, Kingdom of Valencia, 14th Century

Segons va concloure Rafael Conde en estudiar la comptabilitat de la taula de canvis barcelonina Descaus-Olivella en la dècada de 1370, les seues formes d'obtenir beneficis eren fonamentalment tres: l'especulació amb el canvi de moneda, el préstec directe o mitjançant transferències en descobert, i la inversió dels diners dels dipositants en negocis propis². D'una altra banda, també és conegut que aquests canvistes foren els principals financers de Pere el Cerimoniós durant aquella època obtenint, segons indicà Gaspar Feliu, un lucre «fabulós», per damunt del 30% anual, dels capitals bestrets al rei, fins que els impagaments de la Corona per l'enorme quantitat de 5.280.000 s. els empenyeren a la fallida en 1381³. Ja havia passat molt abans, en 1299, quan els principals canvistes de Jaume II, els Finestres, també de Barcelona, s'hagueren de declarar insolvents a causa dels impagaments del monarca, com a conseqüència dels grans deutes que aquest havia contret per la seua campanya de 15 mesos contra Frederic II de Sicília⁴. Les quantitats degudes llavors eren, però, molt més reduïdes, de l'ordre d'uns 300.000 sous, el que en certa manera assenyala la gran diferència en el volum de les finances de la hisenda reial catalanoaragonesa i dels canvistes que la servien en una època i en l'altra. Aquest aspecte és precisament en el que volem incidir en el present article, mitjançant l'anàlisi del paper dels principals canvistes amb els quals operaren els monarques al regne de València fins a mitjan segle XIV. Hi observarem que l'augment de les necessitats econòmiques de la Corona, lligades a la multiplicació de les campanyes militars, corregué paral·lel al desenvolupament de la fiscalitat pública, oferint a certs banquers importantíssimes oportunitats d'enriquiment. En concret,

---

² CONDE Y DELGADO DE MOLINA, R., "Las actividades y operaciones de la banca", a *Revista española de financiación y contabilidad*, 55, Madrid 1988, pp. 115-182.

³ FELIU MONTFORT, G., "Mercaders-banquers barcelonins: l'endeutament de la monarquia i la fallida de la taula de canvi de Pere des Caus i Andreu d'Olivella el 1381" a M. Sánchez (coord.), *El món del crèdit a la Barcelona medieval*. Barcelona, 2007, pp. 197-210.

⁴ BENSCH, S.P., "La primera crisis bancaria de Barcelona", a *Anuario de Estudios Medievales*, 19, Barcelona 1989, pp. 311-328

especialment a través de dues de les tres formes que hem assenyalat: el préstec, d'una banda, i la inversió en uns negocis fiscals cada vegada més voluminosos, d'una altra⁵.

1. Els canvistes i la Corona abans de la campanya de Sardenya (1260-1322)

Com ha remarcat David Igual, el primer gran agent que oferí serveis financers a Jaume I dins de l'àmbit valencià després de la conquesta del regne no va ser específicament un canvista. Fou Adam de Paterna qui subministrà productes i avançà quantitats de diners a la família reial, especialment entre 1258 i 1268, per un valor global documentat d'uns 200.000 s., la devolució dels quals quedà assignada a diverses rendes del reialenc valencià. I les fonts no parlen d'ell com a *campdor*, sinó que, resseguint un comportament cavalleresc –amb participacions militars incloses–, encaixa més bé en un model d'home de negocis que “desenvolupava estratègies mixtes entre les esferes política, feudal, mercantil i financera”⁶. El mateix succeí amb el cavaller Arnau de Romaní, que fou un altre dels principals financers del monarca entre 1265 i 1271, amb quantitats que també superaren els 200.000 s., assignades sobre rendes de batlies reials, especialment la de València, de la qual ell mateix fou el titular durant aquell període⁷.

Per tant, no serà fins a la dècada de 1270 que trobem a operadors qualificats específicament de canvistes establerts al territori valencià intervenint en els negocis de la cort reial. En concret, Guillem Arnau i Guillem de Peralada foren els primers. Per exemple, en 1271, juntament amb el mateix Arnau de Romaní, compraren per 120.000 s. el dret a encunyar 20.000 marcs d'argent en moneda reial valenciana⁸. Poc després prestaren a l'infant Pere algunes quantitats i ja en època d'aquest com a monarca, en la

---

⁵ Cal observar, en tot cas, que també obtenien beneficis de la seua relació amb la Corona mitjançant la tercera forma esmentada, el canvi de moneda, un servei que apareix documentat en el cas de Bernat Planell a finals del segle XIII o els de Jaume Feliu, Jaume Donat, Arnau de Valleriola i altres canvistes valencians que apareixen repetidament en les sèries de tresoreria reial de mitjan segle XIV: CONDE Y DELGADO DE MOLINA, R., “Notas sobre la banca valenciana a fines del siglo XIII: cuentas de Bernat Planell con la corte”, a Homenaje a Pilar Faus y Amparo Pérez. València, 1995, pp. 351-356; ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Tresoreria, regs. 327-341 (I-1349 a XII-1359).

⁶ IGUAL LUIS, D., “L'economia comercial i marítima de València durant el regnat de Jaume I”, a Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I. Barcelona, 2013, vol. II, pp. 719-746 (la cita en la p. 745).

⁷ BAYDAL SALA, V., *La senyoria de Beniparrell: Dels Escrivà als Escrivà de Romaní (1258-1426)*. Beniparrell, 2008, pp. 24-25.

⁸ BURNS, R.I., *Unifying Crusader Valencia: The Central Years of Jaume the Conqueror, 1270-1273*. Princeton, 2007, docs. 1136 (26-III-1271) i 1218 (10-VII-1271).

dècada de 1280, Guillem Arnau continuà avançant diners a la Corona⁹. En consonància amb això, tingué comptes oberts tant a nom de Pere el Gran com d'Alfons el Liberal, ja que coneixem diversos ingressos en la seua taula per tal de pagar quantitats degudes per tercers¹⁰. Tanmateix, la seua participació en afers relacionats amb la fiscalitat a penes si està documentada, puix únicament tenim constància d'una assignació de 30.000 s. sobre el subsidi que havien de pagar els jueus del regne de València en 1285¹¹. En línia amb açò, no tenim notícies de la intervenció de banquers en els principals tributs pagats al monarca durant aquesta època, com les quèsties o els subsidis atorgats per l'estament reial en les Corts i Parlaments de 1261, 1271 i 1283¹².

Per contra, en la dècada de 1290 comencen a aparèixer en la documentació reial tota una sèrie de canvistes de la ciutat de València vinculats a les contribucions fiscals del regne. Per exemple, a banda de les rendes de la batlia de la capital, Bernat Ferrer ingressà la major part de les sumes satisfetes al rei entre 1290 i 1295: tant el donatiu dels estaments reial i eclesiàstic que es començà a pagar en el Parlament de 1290 com les quèsties de les viles reials de 1292, 1293, 1294 i 1295 o els subsidis graciosos de 1292 i 1294 de la ciutat de València –que havia aconseguit l'exempció perpètua de quèstia uns anys abans. Les quantitats superaven en conjunt els 500.000 s.¹³ De manera similar, un altre canvista, Bernat Planell, rebé l'encàrrec d'ingressar la meitat del donatiu aprovat per l'estament reial en les Corts de 1301-1302, uns 300.000 s., mentre que els altres 300.000 s. anaren a engrossir un altre compte reial obert en la taula de Bartomeu Ciriol¹⁴. Aquest mateix canvista, a més a més, també ingressà les quèsties demanades en 1309 a les universitats reials valencianes per a finalitzar l'intent de

---

⁹ ACA, Cancelleria, reg. 35, f. 19r (15-VIII-1274); reg. 51, f. 36v (8-VIII-1284).

¹⁰ En 1284 s'abonaren 50.000 s. en la seua taula com a assegurança per les activitats dels mercaders francesos en els territoris reials i en 1288 un ciutadà de València pagà 14.446 s. i 100 dobles d'or per cancel·lar un deute amb un porter reial: ACA, Cancelleria, reg. 52, f. 55v (21-VIII-1284); reg. 79, f. 7r (13-IV-1288).

¹¹ ACA, Cancelleria, reg. 56, f. 49r (3-IV-1285).

¹² BAYDAL SALA, V., *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: Els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*. Barcelona, 2013, pp. 161-164, 194-202, 279-284. L'únic esment d'aquestes dècades que hem localitzat sobre una quèstia valenciana ingressada en una taula de canvis és de 1287, en la del canvista valentí Pere de Muntanyana: ACA, Cancelleria, reg. 71, f. 99r (21-XI-1287).

¹³ ACA, Cancelleria, 82, f. 111r (27-III-1291); reg. 95, f. 57rv (20-V-1292); reg. 331, ff. 23v-24r (V-1292) i 31v-32r (VI-1292); reg. 330, f. 61r (11-I-1293); reg. 341, f. 10r (XI-1294); reg. 324, f. 10rv (X-1294 a III-1295); reg. 101, f. 53v (26-IV-1295); BAYDAL SALA, V., *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada, op. cit.*, pp. 128-129 (Taula 8).

¹⁴ ACA, Cancelleria, reg. 294, ff. 163v-164r (14-II-1304).

conquesta d'Almeria, que sumaven més de 120.000 s.¹⁵ Així mateix, la taula de Pere Ciriol –possiblement el seu fill– fou l'encarregada de rebre els més de 650.000 s. que els nuclis reials i els principals senyors eclesiàstics del regne oferiren en 1322 per a la conquesta de Sardenya¹⁶. Per tant, durant el regnat de Jaume II és quan la documentació reial comença a traspuar més clarament un vincle entre la banca i la fiscalitat.

En aquest sentit, sabem que els ingressos de les contribucions eren en part per a pagar els deutes personals que el monarca mantenia amb els canvistes per préstecs directes que li havien fet. Per exemple, a l'alçada de 1302 Jaume II devia 110.000 s. a Bernat Planell, pels quals aquest retenia a 18 prohoms en la localitat de Silla, i dos anys després li devia un mínim de 15.000 s. prestats per a la celebració d'unes vistes amb els magnats de la Corona de Castella¹⁷. Però aquells ingressos també anaven en bona part a cobrir el descobert dels comptes que el monarca havia obert en les dites taules. Com explicà Gaspar Feliu en estudiar els llibres de Descaus i Olivella de la dècada de 1370, la forma d'endeutament més general de la hisenda reial era l'obertura de comptes de crèdit per una quantitat determinada, de manera que els banquers anaven realitzant els pagaments que ordenaven el tresorer i els oficials reials dins dels límits d'aquella suma. Aquest crèdit estava a disposició del monarca durant un temps concret fixat en la carta debitòria inicial –generalment quatre mesos en els casos estudiats per Feliu– i quedava garantit per la cessió de determinats ingressos rendals o fiscals. L'interès de l'operació, que solia situar-se entre el 30 i el 33,3% anual, quedava ocult descomptant-lo d'entrada en el capital prestat i fins i tot podia augmentar considerablement si el monarca no liquidava la quantitat establerta en el termini estipulat, ja que en aquest cas els canvistes podien prorrogar el crèdit tornant a cobrar l'interès per avançat o demanar préstecs a tercers i carregar els seus interessos a la tresoreria reial. Així mateix, també es carregaven les corredories i comissions que s'havien hagut de pagar per trobar a qui volgués dipositar diners amb l'objectiu de sufragar els descoberts reials¹⁸.

En consonància amb això, sabem que Bernat Ferrer cobrà 29.898 s. 5 d. entre 1292 i 1294 per tal de pagar els interessos dels préstecs que havia hagut de cercar per a cobrir els comptes de crèdit que Jaume II havia obert en la seua taula. També el canvista valentí Bernat Colomet cobrà 18.408 s. 7 d. en 1295 per la mateixa causa, encara que el

---

¹⁵ ACA, Cancelleria, reg. 345, ff. 166r (7-XII-1309); BAYDAL SALA, V., “*Tan grans missions. La financiación de la cruzada de Jaime II de Aragón contra Almería en 1309*”, a *Medievalismo*, 19, Múrcia 2009, pp. 57-154.

¹⁶ ACA, Cancelleria, reg. 385, ff. 112v (25-II-1322), 120r (20 i 25-II-1322) i 120v (24-II-1322).

¹⁷ ACA, Cancelleria, Cartes reials, Jaume II, núm. 1795 (20-VIII-1302); reg. 294, f. 164r (14-II-1304).

¹⁸ FELIU MONTFORT, G., “*Mercaders-banquers barcelonins...*”, *op. cit.*, pp. 203-205.

document que recull aquestes sumes assenyala alhora la clara preeminència dels financers catalans en els negocis reials, puix la resta dels 292.145 s. 6 d. que el monarca arribà a deure entre 1292 i 1297 pel mateix concepte, fins el 83,5%, estava vinculat a diversos canvistes radicats a Barcelona: Simó i Tomàs de Vic i Berenguer i Berengueró de Finestres¹⁹. Altrament, també en l'assignació del donatiu de de les Corts valencianes de 1301-1302 a les taules de Bernat Planell i Bartomeu Ciriol es contemplava la possibilitat que aquests haguessen de demanar préstecs per a sufragar els comptes del monarca, ja que s'amenaçà als diputats de l'estament reial amb el pagament personal dels interessos derivats de les operacions de crèdit si s'endarrerien en la recaptació dels diners²⁰. A més a més, a banda d'oferir aquells comptes de crèdit que es garantien amb l'ingrés de futurs pagaments fiscals, els canvistes també facilitaven la terceria, operant en les seues taules els préstecs d'uns altres al rei. Així, per exemple, Bernat Planell gestionà un crèdit de 28.000 s. a set mesos realitzat per diversos particulars al monarca en 1292, del qual quedaren 14.800 s. per pagar, que hagueren de ser refinançats constantment durant tres anys a uns interessos que oscil·laven entre el 25% i el 40% anual. En aquests darrers moviments, segons indica Rafael Conde, sembla que els canvistes no obtenien beneficis directes i únicament arriscaven l'import dels interessos, però els realitzaven dins del conjunt de serveis que oferien al monarca²¹.

Tot plegat, per tant, els canvistes obtenien beneficis dels seus negocis amb la cort reial principalment a través de dues vies: d'una banda, el préstec directe, i, d'una altra banda, els interessos i comissions cobrats pels comptes de crèdit que no es liquidaven en els terminis estipulats –cosa ben usual, pel que sembla. En relació amb açò, sabem, per exemple, que dels molts crèdits per un valor mínim d'1.851.454 s. que Jaume II demanà per a finançar la conquesta d'Almeria en 1309, un 27,3% eren préstecs directes de canvistes –majoritàriament catalans, com Berengueró de Finestres, Pere de Santpere, Bartomeu Sendra, Arnau Sabastida i Simó de Segrià, i en quantitats molt menors alguns valencians, com Bernat Planell, Bernat Colomet, Bartomeu Ciriol, Ramon de Poblet i Guillem Mir. El 76,7% restant dels diners aconseguits pel monarca a crèdit provenien de persones no qualificades específicament com a canvistes, puix havien estat donats per la reina i per altres reis, o per bisbes, abats, curials i oficials

---

¹⁹ ACA, Cancelleria, Cartes reials, Jaume II, núm. 110 (c. 1297).

²⁰ ACA, Cancelleria, reg. 325, ff. 90v-91r (24-X-1304) i 92rv (7-IV-1305).

²¹ ACA, Cancelleria, reg. 95, f. 179rv (5-XII-1292); Cartes reials, Jaume II, núm. 137 (c. 1295); CONDE Y DELGADO DE MOLINA, R., “Notas sobre la banca valenciana...”, *op. cit.*

reials, cavallers, mercaders, homes de negocis i notaris²². En qualsevol cas, el més probable és que aquests darrers préstecs foren també gestionats en les taules d'alguns d'aquells canvistes, que feien d'intermediaris amb la Corona i obtenien suculents guanys a través dels mecanismes suara esmentats.

No obstant, aquells serveis financers podien esdevenir perillosos per als propis canvistes, atès, d'una banda, l'allargament dels impagaments reials, i, d'una altra banda, la pròpia menudesa i fragilitat de la banca durant aquesta època. Així, tant Bernat Ferrer com Pere Ciriol, dos dels principals canvistes de Jaume II al regne de València, feren fallida en 1299 i 1323 respectivament²³. Els riscos no desapareixerien, ni molt menys, durant els regnats posteriors, com demostra l'estrepitosa caiguda de la banca Descaus-Olivella en 1381. Però el que volem destacar ací és que precisament l'enorme augment de l'endeutament reial a partir de la dècada de 1320, provocat per una major intensitat de les campanyes militars, oferí, alhora, majors oportunitats d'enriquiment als canvistes. I en aquest fenomen tingueren un paper molt important la concessió de subsidis molt més grans, l'aparició de la fiscalitat local indirecta i l'enorme escalada del deute municipal, esdevingudes durant les dècades centrals del segle XIV.

2. Les transformacions fiscals i l'escalada del deute municipal fins a l'aparició dels censals públics (1322-1358)

A partir de la campanya de conquesta de Sardenya i de les Corts valencianes de 1329-1330 es produïren una sèrie de canvis que modificaren per complet la relació fiscal entre la monarquia i els súbdits del regne de València. Fins a aquells moments, d'una banda no s'havia concedit cap donatiu general de tots els estaments, ja que la noblesa s'havia negat sistemàticament a pagar a causa del conflicte foral valencianoaragonès, i d'una altra banda l'única forma de contribució de l'estament reial –el principal suport fiscal del monarca fins aleshores– havia estat la tributació directa, mitjançant la qual s'havien pagat monedatges, redempcions d'exèrcit, donatius de Corts i, sobretot, quèsties. Tanmateix, després d'una primera i breu experiència en l'establiment de cises o imposicions indirectes sobre els productes de consum i el trànsit mercantil en les universitats reials durant 1315, la ciutat de València decidí concedir en

---

²² BAYDAL SALA, V., "*Tan grans missions...*", *op. cit.*, pp. 50-54 (Taula 9).

²³ GARCÍA MARSILLA, J.V., *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*. València, pp. 103-104.

1322 el subsidi més important de tota la Corona per a la campanya sarda, 350.000 s., recaptant-lo a través del mateix sistema. Des de llavors la fiscalitat indirecta irrompé amb força en l'àmbit municipal, especialment a partir de les transformacions produïdes en les Corts de 1329-1330²⁴.

En aquestes darreres s'aprovà el primer donatiu general valencià, que incloïa també als nobles i eclesiàstics, el que féu incrementar les quantitats rebudes pel monarca d'una forma realment notable. Per a fer-nos una idea, bastarà indicar que en les 20 contribucions directes de l'estament reial –quèsties o redempcions d'exèrcit– documentades entre 1255 i 1309 es demanaren uns 2.150.000 s. –una mitjana d'uns 100.000 s. per cada pagament–, mentre que el donatiu de 1330, que es recaptà a través de cises en només quatre anys, ascendí a una suma global de 2.250.000 s., més de 560.000 s. per anualitat. El mateix succeí amb el següent donatiu parlamentari atorgat, el de 1340-1343, que degué superar amb escreix els 400.000 s. anuals²⁵. Finalment, a partir de les Corts de 1358 els donatius anaren enllaçant-se uns amb altres fins a consolidar una fiscalitat pública regnícola gestionada per la Diputació del General. Així les coses, aquelles contribucions generals comportaren un fort increment dels ingressos fiscals del rei, el que estigué estretament lligat, entre d'altres coses, a la seua recaptació a través d'imposicions indirectes, que fou l'altra gran novetat d'aquest període.

De fet, a partir de les Corts de 1329-1330, en els períodes en què no hi hagueren donatius generals, l'estament reial també contribuí amb subsidis recaptats a través de cises. Aquestes permetien reunir majors sumes en menor temps, com demostren les mateixes imposicions d'aquell donatiu de Corts mitjançant les quals les viles reials –sense la ciutat de València– reuniren uns 184.000 s. en un any, una quantitat que contrasta amb la mitjana d'uns 92.000 s. que havien pagat en les quèsties i redempcions d'exèrcit de 1309 a 1329²⁶. De la mateixa forma, només entre 1323 i 1358, independentment dels donatius generals esmentats, s'han pogut documentar més de 4.400.000 s. pagats per l'estament reial en 17 subsidis anuals diferents, és a dir, una

---

²⁴ Deixem a banda, el cas de les cises establertes a les viles de la governació d'Oriola, que seguiren una evolució pròpia, diferent a la resta del regne: HINOJOSA MONTALVO, J.R. i BARRIO BARRIO, J.A., "Las sisas en la gobernación de Orihuela durante la baja Edad Media", a *Anuario de Estudios Medievales*, 22, Barcelona 1992, pp. 535-579.

²⁵ BAYDAL SALA, V., *Els orígens de la revolta de la Unió al regne de València (1330-1348)*. València.

²⁶ BAYDAL SALA, V., *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada*, op. cit., pp. 129-130 (Taula 9); ÍDEM, *Els orígens de la revolta de la Unió al regne de València (1330-1348)*, op. cit., pp. 21-131.

mitjana de vora 260.000 s. per cadascun d'ells²⁷. Per tant, encara que se'ns puguen escapar dades de l'època anterior per manca de documentació, sembla que l'increment de les contribucions fiscals en les dècades centrals del segle XIV és més que evident. I això no només estava vinculat al propi recurs a les cises, sinó també a un augment en la intensitat de les peticions reials a causa de les guerres i els diversos afers de la Corona.

En aquest sentit, com es pot observar clarament en la Taula 1 (en la darrera pàgina), a partir de 1330 els subsidis demanats per a campanyes militars foren pràcticament anuals: contra els nassarites, els genovesos, els mallorquins, els marínides, els sards o els castellans. Per contra, anteriorment Jaume II sempre havia deixat passar un temps prudencial abans d'encetar cada empresa bèl·lica important, com havia succeït després de les grans campanyes de Sicília de 1298-1299, d'Almeria de 1309 o de Sardenya de 1323. Per tant, l'esforç fiscal demanat als súbdits del monarca, especialment a l'estament reial, s'intensificà de forma exponencial després del seu regnat. En conseqüència, l'establiment d'impostos no fou suficient per a fer-hi front, de manera que les universitats també hagueren de recórrer al crèdit per a satisfer les quantitats requerides per la Corona. Així, en aquesta època començà una espiral d'endeutament que acabà consolidant-se definitivament en la dècada de 1350, quan s'acceptà de forma general l'existència d'un important passiu municipal i les universitats començaren a vendre censals i violaris per tal de finançar-lo a llarg termini. Ho podem constatar mitjançant el cas de la ciutat de València –segurament l'únic que es pot documentar amb cert detall per a aquesta època primerenca–, a través del qual observarem, d'una banda, que les exigències reials foren les que causaren l'increment del deute, i, d'una altra banda, que el paper dels canvistes com a creditors i gestors de serveis financers esdevingué essencial.

La primera notícia que tenim sobre el gruix dels deutes de la capital del regne és de finals de 1323, quan, en el context de negociació d'un subsidi per a finalitzar la conquesta de Sardenya, els representants urbans afirmaren que superava els 150.000 s., a causa de *diverses missions* i la pèrdua d'un forment que havien assegurat per abastir la població²⁸. Com hem indicat adés, en aquell moment la ciutat estava recaptant unes cises destinades al subsidi promès per a iniciar la conquesta sarda i cinc anys després, a finals de 1328, trobem el primer esment a unes imposicions locals establertes ja no per a

---

²⁷ BAYDAL SALA, V., *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)*. Barcelona, Tesi Doctoral, Universitat Pompeu Fabra.

²⁸ ACA, Cancelleria, Legislació, Capsa 8, núm. 8 (c. XI-1323).

pagar al rei, sinó per a eixugar els propis deutes municipals. S'establiren sobre les carns i els blats només durant tres mesos, venent-les per 29.200 s., segons s'hi deia, per a fer front a la reparació de murs, valls, desaigües, ponts i camins, que era necessària després de la gran riuada del Túria que s'havia produït durant la tardor²⁹. Així mateix, sabem que en 1335 el municipi devia nombroses quantitats al monarca, especialment com a resultat de les campanyes bèl·liques dels anys anteriors: 100.000 s. que Alfons el Benigne havia prestat en 1330 –segurament per a eixugar el passiu suara esmentat–, 30.000 s. per la unió foral produïda en les Corts d'aquell mateix any, 83.711 s. 9 d. per la participació de la ciutat en l'armada contra els genovesos de 1332 i 42.754 s. 11 d. per la de 1333, un total de 226.466 s. 8 d. A més a més, en el context de *lo mal any primer*, s'havien rebut en préstec grans sumes de diners per a comprar blat *de longinquis partibus*³⁰. Així s'inicià una primera escalada deutora davant la qual es tractaren d'aplicar moltes diverses solucions. Amb tot, els comptes municipals no pogueren ser sanejats –de manera provisional– fins a 1344, quan s'hagué de recórrer a la venda massiva i a llarg terme d'imposicions indirectes.

En primer lloc, en estiu de 1334 es vengueren per a un any unes quantes cises sobre les carns, el vi i els blats, amb l'objectiu de retornar els diners del préstec realitzat al municipi per Alfons el Benigne i subvencionar la importació frumentària³¹. L'any següent es repetí l'operació i en 1336, ja en època de Pere el Cerimoniós, es decidí renovar únicament la de les carns durant dos anys, alhora que es paralitzaren les del vi i els blats, ja que sobretot aquesta darrera es considerava *ponderosa, dampnosa e de gran restricció e obpressió a les gents*³². Cal tenir en compte, però, que aquests béns i també d'altres continuaven carregant-se per a pagar els subsidis que el monarca requeria, com per exemple els 100.000 s. promesos a finals de l'any esmentat per a combatre al baró de Xèrica³³. Les peticions fiscals, com es pot observar en la Taula 1, foren constants al llarg dels anys següents, de manera que el deute municipal continuà creixent i en juny de 1338 es devien fins a 282.434 s. 2 d. al canvista Bernat Joan –a qui possiblement el rei havia transferit el deute que la ciutat tenia amb ell³⁴. En conseqüència, es tornaren a vendre imposicions sobre les carns destinades a eixugar el passiu municipal, que es

²⁹ AMV, Manuals de Consells, A-2, ff. 55r-56v (5-XI-1328), 66r-67r (6-XI-1328) i 70v-71v (10-II-1329).

³⁰ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 56 (13-IV-1335).

³¹ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 88v-94r (2-VII-1334).

³² AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 118v-121v (12-VII-1335), 124r-125v (11-IX-1335) i 146rv (11-V-1336).

³³ AMV, Manuals de Consells, A-3, f. 182r (14-XII-1336).

³⁴ AMV, Manuals de Consells, A-3, f. 230v (18-VI-1338); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 2 (6-II-1337).

vengueren per 217.005 s. per als següents quatre anys, fins a 1342 –a una mitjana de 54.251 s. 3 d. anuals³⁵.

Tanmateix, a finals de març de 1339 els deutes amb Bernat Joan continuaven sent voluminosos i s'hagueren de tornar a debatre noves solucions: *fon molt en lo dit Consell altercat*. S'hi plantejà la venda de la imposició de les carns per a un altre any, fins a 1343, però es desestimà en considerar que s'aconseguiria un preu massa baix atesa la llunyania en el temps, de forma que es decidí cercar *manleuta a l'ayn*³⁶. Però aquest refinançament tornà a xocar amb les demandes reials, ja que Pere el Cerimoniós ordenà al Consell municipal fortificar la ciutat davant els rumors d'invasió marínida. En conseqüència, el municipi decidí obrir un compte de crèdit, que seria cobert amb diners avançats per prohoms urbans o, en el seu defecte, amb els diners que s'obligaria a dipositar als habitants de la ciutat cada setmana, segons una taxació feta a cadascú, que després serien tornats pel Consell, puix es prendrien en forma de préstec³⁷. Al mateix temps, les autoritats municipals també hagueren de cercar nous crèdits per a avançar l'ajuda de 100.000 s. que prometeren poc després a Pere el Cerimoniós. No obstant, no trobaren ningú disposat –*manleuta alguna no haguessen atrobada per ninguna manera*–, de manera que finalment hagueren de vendre la imposició de les carns, en aquest cas per dos anys, de 1342 a 1344. El comprador fou el mateix canvista Bernat Joan, que així degué rebaixar parcialment el deute que el municipi tenia amb ell, tot i que el preu pagat, 80.000 s. –40.000 s. per any– fou efectivament molt menor que el de l'anterior venda, com es preveia uns mesos abans³⁸.

Així les coses, el deute continuà sent un problema, no només amb Bernat Joan, sinó amb el també canvista Bernat Desmàs, a qui en estiu de 1340 se li devien 41.000 s., per al pagament dels quals es tornaren a taxar nous préstecs forçosos a particulars de la ciutat d'entre 5 s. i 100 s., atès que el crèdit que es trobava en el mercat, d'un interès massa elevat, no solucionava la qüestió: *los corredors de les dites manleutes vehien e conexien que·ls dits jurats havien gran mester manleuta de diners, per la qual cosa dehien que·ls dits jurats havien a pagar V o VI sous per lliura l'ayn* (entre el 25% i el 30%)³⁹. En conseqüència, en estiu de 1341 el deute continuava al mateix nivell que sis

---

³⁵ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 230v-231r (18-VI-1338).

³⁶ AMV, Manuals de Consells, A-3, f. 265rv (24-III-1339).

³⁷ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 265v-268r (24 i 25-III-1339).

³⁸ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 292r (17-VIII-1339), 295rv (25-VIII-1339), 296r-297r (1-IX-1339) i 299r (17-IX-1339).

³⁹ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 9v-10r (13-VII-1340).

anys abans, car s'hi comptabilitzava una quantitat mínima de 231.000 s.⁴⁰, per a la qual s'arbitraren noves solucions durant els mesos immediatament següents. Es limità el pressupost de les obres de les corts dels justícies que estaven en construcció, es vengué una galera i, sobretot, s'establí una contribució directa entre els habitants de la ciutat i la contribució urbana. Segons s'hi deia, com que no s'havia realitzat cap talla darrerament *poch a poch s'es acomulat e ajustat los deutes ab lo interès*, de manera que el nou impost havia de servir per pagar *les manleutes que los jurats de la ciutat en alguns anys aprop passats e del present any han feites*⁴¹. Així, entre novembre i desembre de 1341 es preparà la col·lecta, taxant a cada habitant entre 1 d. i 2 s. que s'havien de pagar per setmanes durant un any, encara que aquesta suma podia *amirvar o acréxer* en funció de l'evolució del deute municipal⁴².

Nogensmenys, la provisió serví de ben poc davant el nou càrrec que la ciutat rebé a començaments de 1342: assumí com a propis els 400.000 s. que Pere el Cerimoniós devia a Lope de Luna pel dot de la infanta Violant, amb qui s'havia casat recentment. Com a garantia del pagament del dot, el rei havia posat com a penyora les seues viles i castells de Cullera, Penàguila, Ademús, Alpont, Castellfabib, Madrona i Duesaigües, davant la qual cosa la capital decidí pagar ella mateixa el deute per tal d'evitar que l'estament reial perdés una part notable dels seus integrants. En concret, es comprometé a pagar aquella quantitat amb l'interès en el termini de dos anys a Bernat Joan, per a la qual cosa s'hi dedicarien totes les rendes, drets, quèsties i cenes dels propis llocs. Però com que aquests ingressos eren clarament insuficients, s'afegí la possibilitat de *carregar-hi cens mort* sobre les rendes i vendre dues alqueries o un castell dels afectats amb carta de gràcia a 10 anys, alhora que el rei transferí a la ciutat la recaptació del monedatge de tot el regne que es cobraria d'immediat⁴³. Amb tot, l'assumpció del deute obrí un nou escenari per a les finances municipals: si el passiu era ja considerable, a partir d'aleshores esdevingué pràcticament insostenible.

Així, uns pocs mesos després, en estiu de 1342, la ciutat es negà en principi a concedir cap subsidi per a la guerra contra Jaume III de Mallorca, al·legant que devia més de 600.000 s. *a gran logre e interès* a causa de les *diverses missions* que havia fet

---

⁴⁰ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 49v-50v (8-VI-1341) i 56v-57r (7-VII-1341). Potser que els 231.000 s. fossen únicament una part del deute, puix no s'explicita si era el total degut al conjunt de creditors de la ciutat.

⁴¹ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 67r (21-VIII-1341), 83r (13-X-1341) i 84v-85r (9-XI-1341).

⁴² AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 84v-85r (9-XI-1341), 92v (11-XI-1341) i 95rv (15-XII-1341).

⁴³ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 117v-118v (11-III-1342); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 36 i 40 (31-III-1342).

en servei de Pere el Cerimoniós⁴⁴. Per tant, l'assumpció del compromís amb Lope de Luna havia fet augmentar el deute municipal exponencialment, tot i que sembla que la col·lecta ordenada a finals de 1341 serví per retallar-lo una mica, puix en gener de 1343 se'n comptabilitzaven 500.000 s. *poch més o menys*. No obstant això, com que la quantitat continuava sent molt voluminosa i *tot dia crexia per lo gran interès*, es celebraren *molts col·loquis e tractaments per los jurats e prohòmens de la ciutat per cercar e atrobar via e manera per la qual la ciutat bonament pusqués exir de deute*. Finalment es decidí que *la via pus covinent e possible, e menys dampnosa*, era la d'establir unes impositcions addicionals a les que ja s'estaven recaptant pel donatiu parlamentari de 1340-1343. En conseqüència, havent *molt altercat pro et contra* sobre aquella determinació, es trià una comissió per tal de demanar l'aprovació reial de les taxes triades, que foren concedides des de finals d'abril de 1343 per un espai indeterminat de temps –tant com plagués al monarca⁴⁵.

En aquesta ocasió, per tant, no es posava un límit temporal i, a més a més, s'incrementaven els productes gravats: no només els blats i el vi –a banda de la carn, que ja ho estava–, sinó també l'arròs, la fusta, els draps i la compravenda d'immobles i censos. Una part dels diners obtinguts es destinaria al pagament dels creditors de la ciutat, mentre que l'altra tractaria de reduir el deute amb Lope de Luna⁴⁶, tot i que no sabem del cert si aquelles impositcions arribaren a ser arrendades en aquest moment o un any més tard. Paral·lelament es plantejaren nous pal·liatius, com acensar la vall i les barbicanes de la ciutat, encara que finalment es desestimà l'opció, puix s'havia assajat en temps de Jaume II amb un resultat problemàtic⁴⁷. Així mateix, com que la situació era d'urgència, s'arbitraren també mesures polítiques, disposant la tria anual d'una comissió de 10 prohoms, cinc de les parròquies i cinc dels oficis, que controlarien i autoritzarien en el futur les actuacions dels jurats a l'hora de vendre béns, prendre manlleutes, retre comptes i recaptar deutes⁴⁸. En tot cas, a finals de 1343 es tornà a xifrar el deute municipal en 600.000 s. i en breu finalitzava el terme per tal de liquidar el deute de 400.000 s. amb Lope de Luna en la taula de Bernat Joan⁴⁹. De fet, a mitjan març de 1344 només s'havien pagat 120.000 s., de manera que el canvista convocà al

---

⁴⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 38 (9-VII-1342).

⁴⁵ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 155r-156r (24-I-1343); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 49 (28-IV-1343),

⁴⁶ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 207r (VII-1343).

⁴⁷ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 198rv (21-VI-1343).

⁴⁸ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 231r-235v (29-VIII-1343).

⁴⁹ ACA, Cancelleria, reg. 875, ff. 194r-196v (5 a 21-XI-1343).

Consell, *en gran multitud*, a l'església dels predicadors, fent-hi romandre als hostatges que s'havien posat com a garantia d'aquell compromís⁵⁰. Tanmateix, encara en maig no s'havia satisfet el deute i Joan amenaçà amb recórrer al portantveus de procurador i als porters reials per tal d'executar els béns d'aquells que s'havien obligat, puix havien arribat cartes del monarca en aquest sentit, *ab paraules forts e de indignació*⁵¹.

Així les coses, durant la primavera de 1344 es posaren en marxa una nova sèrie de mesures destinades a rebaixar de forma efectiva el deute municipal. En primer lloc, es decidí vendre dos dels nuclis que havien estat posats com a garantia per al pagament del dot: la vila de Cullera i el castell de Madrona⁵². La primera fou adquirida pel comte de Terranova per 100.000 s., mentre que la segona acabà en mans de l'almirall Mateu Mercer i dels dos principals creditors de la ciutat, els canvistes Bernat Joan i Francesc Solanes, que la compraren tots plegats amb carta de gràcia a 10 anys per un preu que desconeixem⁵³. Al mateix temps, tot i haver-ho desestimat anteriorment, la situació d'urgència era tal que es donaren poders per a acensar els valls i les barbacanes de les muralles⁵⁴. I, igualment, pel juny es tornaren a imposar préstecs forçosos als habitants de l'urbs, d'entre 5 s. i 1.000 s., per tal d'anar pagant als creditors del municipi, començant per *los pus greus deutes e interesses*⁵⁵. El malestar social devia ser tan gran que, potser en connivència amb els mateixos dirigents urbans, el bisbe de València irrompé en una sessió del Consell exhortant a actuar contra els nombrosos usurers que operaven en la ciutat, qualificant-los de *pestiferos et nocivos*⁵⁶. No debades, aquell mateix estiu es comptabilitzà el passiu municipal més gran declarat fins el moment, 700.000 s., i el pagament de tot interès s'hagué d'ajornar fins a finals d'any⁵⁷.

En conseqüència, s'hagué de recórrer a una mesura que llavors es considerava d'emergència per a eixugar el deute, això és, la venda d'imposicions per als següents sis anys i quatre mesos, des de juliol de 1344 fins a octubre de 1350⁵⁸. En desconeixem els productes gravats i tal vegada era una extensió de les que s'havien aprovat en abril de l'any anterior o la posada en marxa d'aquestes, de les quals no coneixem, com hem dit,

---

⁵⁰ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 288r (30-I-1344) i 300r (15-III-1344).

⁵¹ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 327r-328r (7-V-1344).

⁵² AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 54 (28-III-1344); Manuals de Consells, A-4, f. 313r (13-IV-1344).

⁵³ ACA, Cancelleria, reg. 991, f. 38rv (6-V-1344); Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 20, ff. 1r-6r (IX i X-1344).

⁵⁴ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 327r-328r (7-V-1344).

⁵⁵ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 349r-350v (4-VI-1344).

⁵⁶ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 364v-366r (20-VI-1344).

⁵⁷ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 389r (15-VIII-1344).

⁵⁸ AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 369r (22-VI-1344) i 374v (7-VII-1344).

el seu arrendament efectiu aleshores⁵⁹. En qualsevol cas, l'emergència en 1344 era tanta que aquestes imposicions hagueren de ser venudes a una mitjana d'uns 107.300 s. anuals, quan *públicament e privada* es deia que el valor real, si es venien per setmanes en compte de *a diners primers*, era de 200.000 s. per any. En total, doncs, s'obtingueren 680.000 s. que pagaren amb certa celeritat el mercader Bernat Comte, l'especier Guillem Caner i els canvistes Jaume Feliu, Guillem Mascó i Francesc Solanes⁶⁰. I, així les coses, la venda anticipada de cises a llarg terme fou el principal mètode mitjançant el qual s'aconseguí rebaixar el deute arrossegat des de la dècada de 1330, especialment intens entre 1342 i 1344. D'aquesta forma, la qüestió del deute desaparegué de les actes municipals durant els següents anys i no la tornem a trobar fins a 1347, quan s'indicava que el passiu ascendia únicament a 120.000 s.⁶¹

Amb tot, l'enorme malestar social que generava la fiscalitat indirecta féu que s'arribés a plantejar la remoció total d'aquelles cises a mitjan de la seua recaptació, ja que es consideraven *en offensa e desplaer de Déu e en gran dan e pijorament de la cosa pública, e fundades en gran injustícia*. Segons s'hi deia, no eren justes perquè havien estat establertes *per pagar los deutes deguts per la ciutat per dons feyts al senyor rey e per messions necessàries a la universitat d'aquella*, unes quantitats que no haurien de pagar les *persones pobres e miserables* ni les forasteres, que, tanmateix, es veien obligades a contribuir en les imposicions quan compraven productes en els mercats de València. L'alternativa, doncs, era realitzar una contribució directa comunal a partir de mig diner diari, incloent als habitants de la ciutat i tota la contribució municipal –també als cavallers–, amb la qual es podrien tornar els diners als compradors de les imposicions pels anys que restaven i encara en sobrarien⁶². El debat mostra clarament que les imposicions indirectes no es consideraven en aquells moments un fet permanent, sinó que encara s'aspirava a la seua eliminació. Tanmateix, la seua remoció no s'arribà a posar en pràctica i l'inici de la revolta de la Unió en la primavera de 1347, així com les constants guerres de la dècada de 1350, consolidaren definitivament el deute

---

⁵⁹ Únicament sabem que la imposició municipal sobre les carns quedava fora, puix anteriorment havia estat venuda fins al novembre de 1344 i a l'any següent s'afirmava que tornaria a ser subhastada: AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 449rv (29-I-1345).

⁶⁰ D'una banda, els quatre primers compraren les imposicions dels primers cinc anys per 540.000 s., dels quals pagarien 200.000 en agost, 160.000 en octubre i 180.000 en juny (ja de 1345): AMV, Manuals de Consells, A-4, ff. 369r (22-VI-1344) i 374v (7-VII-1344). D'una altra banda, Francesc Solanes adquirí les dels 16 mesos següents per 140.000 s.: AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 379v (7-VII-1344).

⁶¹ AMV, Manuals de Consells, A-7, f. 137v (6-X-1347).

⁶² AMV, Manuals de Consells, A-7, ff. 35r-36r (7-VII-1346).

municipal i la fiscalitat indirecta, als quals s'afegiren, en darrer terme, la venda pública de censals i violaris.

En primer lloc, els estralls de la guerra i la repressió posterior feren que en març de 1349 s'imposaren dos grans grups d'imposicions per als 10 anys següents, que eliminaven les instaurades anteriorment. Un taxà els blats, les carns, el vi, els draps, els immobles i els censos, així com qualsevol mercaderia venuda per valor de més de 10 s., per tal de pagar l'absolució reial per la revolta i les indemnitzacions que s'havien de satisfer als damnificats per la Unió, mentre que l'altre carregà els mateixos productes excepte les carns –que continuaven sent gravades a banda pels dirigents locals–, per tal d'eixugar el deute municipal⁶³. Així doncs, les cises s'estengueren durant un període encara més gran i a un grup de productes pràcticament universal, de manera que el nivell de pressió de la fiscalitat indirecta durant aquella dècada fou el més elevat conegut fins aleshores. No debades, el deute municipal degué tornar a nivells molt importants. En aquest sentit, encara que no tenim dades massa detallades, coneixem diversos esments que ho indiquen: en el temps de la Unió la ciutat assegurà un mínim de 1.500.000 s. de crèdit en la taula del canvista Francesc Falgueres, en estiu de 1349 s'imposà una talla per valor de 200.000 s. per a pagar tant a *cambiadors* com a *altres*, i en la tardor de 1351 es reconeixia que la ciutat havia hagut de gastar 1.500.000 s. més des de la fi de la revolta⁶⁴.

Així mateix, els subsidis pagats al rei durant aquesta dècada assoliren cotes encara més altes: només entre febrer de 1353 i juny de 1355 la ciutat concedí 1.000.000 s. per a l'anada de Pere el Cerimoniós a Sardenya, a una mitjana de 400.000 s. anuals⁶⁵. I per a recaptar tots aquests diners s'hagué de recórrer a vendre les imposicions municipals futures, a augmentar-ne les tarifes, a realitzar noves talles, a demanar més préstecs i a especular amb la revenda de béns⁶⁶. La pressió per pagar d'un costat els serveis al rei i d'un altre el deute de la hisenda municipal arribà a l'extrem que fins i tot per primera vegada es féu ús dels censals: en febrer de 1356 se'n vengué un al visalmirall Berenguer de Ripoll per 112.000 s., que es destinaren a alleugerir els deutes adquirits amb els canvistes Guillem Abelló i Jaume Donat –encara que es continuà

---

⁶³ ACA, Cancelleria, reg. 888, ff. 182r-184r (30-XII-1348) i 184v (30-XII-1348).

⁶⁴ RODRIGO LIZONDO, M., *La Unión de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*. València, Tesi doctoral, Universitat de València, tom I, pp. 290 i 368; AMV, Manuals de Consells, A-9, f. 18r (13-VIII-1349); A-10, f. 19rv (2-IX-1351).

⁶⁵ BAYDAL SALA, V., *Els fonaments del pactisme valencià...*, op. cit., p. 729 (Taula 34).

⁶⁶ AMV, Manuals de Consells, A-11, mà 2^a, ff. 54v-55r (1-IV-1355) i 51r-52r (24-IV-1355).

devent un mínim de 560.000 s. a molts altres creditors⁶⁷. En tot cas, el recurs al censal era considerat llavors una opció provisional, puix a penes vuit mesos després, en octubre de 1356, es tractà de tornar el seu capital amb els diners de la venda de dues anualitats de les imposicions pròpies de la ciutat⁶⁸.

D'igual manera, els dirigents municipals encara aspiraven a eliminar per complet les impopulars imposicions i sanejar el deute mitjançant contribucions directes⁶⁹. En concret, en febrer de 1358 arribaren a una avenença amb el Cerimoniós mitjançant la qual se suprimiren totes les imposicions amb el compromís de pagar en dos anys el que se li devia encara pel perdó de la Unió, abonant 283.333 s. el primer any⁷⁰. Així, al llarg d'aquella anualitat, fins al març de 1359, es recaptarien *quatre peytes o col·lectes* per valor de 480.000 s. *o pus*, que s'anirien ingressant en la taula del canvista jueu Jafudà Alatzar, qui finançaria les obligacions de la ciutat⁷¹. Tanmateix, el sistema es revelà prompte insuficient, ja que, a més de l'esmentat compromís amb el rei, també s'hagué de fer front al donatiu de les Corts de 1358, als nombrosos deutes acumulats –com els 80.000 s. que reclamava llavors el canvista Jaume Donat–, als diners deguts als compradors de les imposicions anul·lades, o a les contínues necessitats militars que la guerra contra Castella anà imposant⁷². En conseqüència, ja en estiu del mateix 1358 la universitat hagué d'establir dues talles més, demanar un nou préstec de 40.000 s.⁷³ i, finalment, acabar restablint les imposicions indirectes⁷⁴. A més a més, uns pocs mesos després es reprengué la venda de censals i violaris, ara de forma sistemàtica, i començà el degoteig de conversió de deutes municipals en aquell tipus de rendes –per tal de

---

⁶⁷ AMV, Manuals de Consells, A-12, mà 1^a, ff. 62r-63v (12-II-1356) i 70v (29-IV-1356).

⁶⁸ AMV, Manuals de Consells, A-12, mà 1^a, ff. 32v-34r (5-X-1356). Finalment, però, els diners es desviaren a afers bèl·lics per a la guerra contra Castella: GARCÍA MARSILLA, J.V., *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, op. cit., pp. 253-255.

⁶⁹ Pere el Cerimoniós hagué de concedir una llicència especial als arrendadors de les imposicions de València o qualsevol altra part del regne per tal que poguessen dur armes lliurement: ALANYÀ, L. (ed.), *Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie*. València, 1515, "Petri secundi", 2ª numeració, LXV (30-V-1353).

⁷⁰ ACA, Cancelleria, Varia, Legislació, Capsa 8, f. 2r (c. 9-II-1358); reg. 994, f. 16r (20-II-1358).

⁷¹ AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 2^a, ff. 53v (9-II-1358), 68r (26-IV-1358) i 70r (5-V-1358); mà 3^a, ff. 7r-8v (8-VI-1358). D'altra banda, aquest mode impositiu tampoc estava exempt de queixes i ben prompte, a finals d'abril, s'hagué de triar una comissió de dos jurats, dos prohoms i dos homes de les parròquies per tal que reconeguessen los quaderns dels col·lectors de cada parròquia perquè hi havia hagut protestes sobre *les taxacions fetes*: AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 2^a, f. 68v (26-IV-1358); mà 3^a, f. 21r (22-VI-1358).

⁷² AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 2^a, ff. 48v (15-XII-1357), 58r (1-IV-1358), 65r (19-IV-1358), 71v i 72v (6-V-1358); mà 3^a, ff. 7r i 8rv (8-VI-1358), 12v (10-VI-1358), 15r (15-VI-1358) i 22rv (6-VII-1358).

⁷³ AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 3^a, f. 23v (12-VII-1358).

⁷⁴ ACA, Cancelleria, reg. 982, ff. 149v-150r (22-VIII-1358); AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 3^a, ff. 33v-34r (15-IX-1358), 51rv (22-I-1359) i 55rv (21-II-1359).

rebaixar-ne l'interès–, segons ja va analitzar detalladament Juan Vicente García Marsilla⁷⁵.

En definitiva, el darrer intent per mantenir el deute municipal en uns nivells tolerables a través dels impostos directes i redimir les imposicions no reeixí. Ans al contrari, el volum del deute tornà a augmentar de forma notable i s'acabà acceptant la seua perennitat, així com el seu finançament estable mitjançant la venda de censals i violaris assignats a les imposicions indirectes, que esdevingueren perpètuas en la pràctica. Des de 1323, doncs, es lliurà una lluita constant contra l'increment del deute públic municipal i contra la consolidació de les cises, però finalment aquesta s'abandonà en 1358, amb la consolidació del sistema fiscal i financer esmentat. I en tot aquest procés, com hem anat veient de forma puntual, els canvistes tingueren un paper destacat, ja que foren els principals agents que operaren en servei dels Consells municipals i de la Corona. Vegem-ne uns quants exemples.

3. Els canvistes, la fiscalitat i les finances

Determinats canvistes ocuparen un lloc central durant el període al llarg del qual, principalment a causa de les exigències monetàries de la Corona, irromperen i es consolidaren el deute municipal, les imposicions indirectes i els censals públics. Per exemple, com va indicar Juan Vicente García Marsilla, en 1324 es detecta per primera vegada un *cambiator de la ciutat*, és a dir, un canvista –en aquest cas Bernat Desmàs o del Mas– en la taula del qual es realitzaven les entrades i les eixides comunes del municipi, de manera que actuava com una espècie de tresorer local⁷⁶. Només tres anys després, en 1327, un dels jurats fou nomenat clavari amb la missió de vigilar aquells comptes, funció que s'amplià a la pròpia gestió material dels ingressos i les despeses en 1338, quan, segons es deia, s'havia deixat de comptar amb els serveis d'un canvista⁷⁷. Tanmateix, en 1340 Desmàs torna a aparèixer reclamant diners per a pagar el descobert de 41.000 s. que s'havia creat en el compte que el municipi tenia en la seua taula⁷⁸. I a l'any següent, després de la seua mort, Francesc Solanes el substituï com a canvista de la ciutat fins a 1344, quan li arribà el torn a Francesc Falgueres. Uns anys després, entre

---

⁷⁵ AMV, Manuals de Consells, A-13, mà 3ª, f. 41r (23-XI-1358); GARCÍA MARSILLA, J.V., *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, op. cit., p. 254.

⁷⁶ AMV, Manuals de Consells, A-1, ff. 216r-217v (18-IV-1324).

⁷⁷ AMV, Manuals de Consells, A-2, f. 1r (30-V-1327); A-3, f. 249v (27-X-1338).

⁷⁸ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 9v (13-VI-1340).

1353 i 1355, uns altres dos canvistes, Jaume Donat i Guillem Abelló, oferiren aquests serveis a la hisenda municipal, però cal destacar que en aquella mateixa dècada de 1350 l'esmentat jurat clavari començà a gestionar ja de manera efectiva i continuada les dates i rebudes de la ciutat⁷⁹.

Per tant, fou precisament durant aquest primer període de creixement del negoci fiscal i el deute públic, en les dècades centrals del segle XIV, quan el municipi hagué de recórrer als canvistes com a experts comptables i financers fins a disposar del seu propi personal administratiu dedicat a la qüestió. En aquest sentit, sabem que els canvistes rebien un salari anual pels seus serveis, com els 1.500 s. i 2.000 s. que percebé Francesc Solanes, els 1.000 s. de Francesc Falgueres o els 4.000 s. de Jaume Donat⁸⁰. No sabem, però, si cobraven interessos pels descoberts dels comptes, ja que, per exemple, per a tornar els més de 190.890 s. que es devien a Solanes en 1344 fou el propi municipi qui buscà nous préstecs, evitant així el refinançament per part del mateix canvista⁸¹. Altrament, sí que sabem que els comptes estaven assegurats pels membres del Consell, que havien de respondre amb els seus propis béns pels deutes de la ciutat. Així, en 1342, en el primer moment àlgid del deute municipal, alguns prohoms feren *resistència, embarch e contrast* a avalar la carta de seguretat donada a Francesc Solanes per tal de substituir com a canvista municipal a Bernat Desmàs, potser perquè dubtaven de la capacitat de la universitat per a fer front a l'enorme increment deficitari produït aleshores. Per això, el Consell reaccionà aconseguint del rei un privilegi pel qual els que actuassen d'aquella manera no podrien exercir càrrecs públics ni gaudir dels privilegis i franquesses dels quals es beneficiaven la resta de ciutadans⁸². D'aquesta forma, com ja hem comentat, en època de la revolta de la Unió el Consell pogué arribar a assegurar 1.500.000 s. en la taula del canvista municipal Francesc Falgueres.

D'una altra banda, a més d'aquests comptes oberts per a fer front a les despeses pròpiament municipals, també se n'obriren molts d'altres en taules de canvistes valencians per tal de pagar, principalment, subsidis a la Corona. En primer lloc, la de Pere Ciriol, com ja hem indicat, fou l'encarregada de rebre els més de 650.000 s. promesos pel reialenc i l'Església valenciana en 1322 per a la conquesta de

---

⁷⁹ GARCÍA MARSILLA, J.V., *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, op. cit., p. 236. Els primers llibres de comptes conservats del clavari municipal són de 1365: AMV, Clavaria comuna (comptes), O-1 (1365).

⁸⁰ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 223v (15-VIII-1343); A-6, f. 33v (28-VI-1346).

⁸¹ AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 333v (15-V-1344). Cal fer notar, no obstant, que en 1360 encara no havia cobrat aquella quantitat: AMV, Manuals de Consells, A-13, f. 41v (20-III-1360).

⁸² AMV, Manuals de Consells, A-4, f. 110rv (22-III-1342); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 37 (23-IV-1342).

Sardenya. En el cas dels 350.000 s. de la ciutat de València, en concret, els compradors de les impositcions mitjançant les quals es recaptava el subsidi hi havien d'ingressar els diners setmanalment, de manera que Ciriol els pogués anar traspasant als encarregats d'organitzar l'armada valenciana⁸³. Tanmateix, com també hem apuntat, el banquer entrà en fallida a l'any següent i segurament els diners hagueren de ser gestionats en una altra taula, tal vegada la de Bernat Desmàs, que llavors era el canvista municipal i que també actuà com a gestor del següent subsidi al rei, el del donatiu general de les Corts de 1329-1330. En aquest cas sembla que el mecanisme fou el mateix, ja que la seua taula, segons les condicions imposades en la concessió, es limità a ingressar en un compte els diners procedents de la venda de les impositcions establertes arreu del regne, sense poder avançar-lo –ni, per tant, finançar-lo– abans de comptar amb aquells ingressos. Desmàs, en tot cas, obtingué un salari anual de 500 s.⁸⁴

Bernat Joan fou el següent canvista que obrí comptes per a fer d'intermediari entre la Corona i la ciutat de València, les viles reials o el conjunt de súbdits valencians a l'hora de pagar els subsidis requerits. En concret, en 1336 dotze prohoms asseguraren en la seua taula 500.000 s. en nom de la ciutat i a favor del rei per tal de fer front a la guerra que es dirigí aleshores contra el principal noble del regne de València, el baró de Xèrica⁸⁵. En aquest cas, doncs, suposem que es tractava d'un compte de crèdit per al monarca, amb les condicions financeres observades anteriorment, segons les quals en el mateix moment de l'obertura hi havia un interès a favor de la banca, que obtenia encara més beneficis si no es cobrien els diners en el termini estipulat. Paral·lelament, Bernat Joan també fou l'intermediari d'un préstec de 100.000 s. que la ciutat de València realitzà a Pere el Cerimoniós per a la mateixa finalitat: el canvista els havia d'avançar a la hisenda reial –suposem que cobrant un interès –, posteriorment el Consell municipal els havia de pagar al canvista mitjançant quantitats prestades de manera forçosa pels seus habitants i, finalment, aquestes quantitats havien de ser reintegrades als habitants quan el monarca tornés els 100.000 s. prestats⁸⁶. Així mateix, el subsidi de 100.000 s. que les viles reials valencianes –sense la ciutat de València– prometeren al Cerimoniós en març de 1338 per a armar 10 galeres contra els marínides també havien de ser ingressats en la seua taula. Durant un any els recaptarien mitjançant l'establiment

---

⁸³ ACA, Cancelleria, reg. 385, f. 120r (20 i 25-II-1322).

⁸⁴ SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., "La contribución valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón (1327-1336)", a I Congrés d'Història del País Valencià. València, 1981, pp. 579-598.

⁸⁵ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 178r-179r (1-XII-1336).

⁸⁶ AMV, Manuals de Consells, A-3, ff. 188v-189r (11-III-1337) i 192r (21-III-1337).

d'imposicions sobre el pa, el vi o les carns –o, qui ho preferís, *per peyta*–, però anteriorment Bernat Joan avançaria els diners requerits per la Corona per a l'armament de les naus en València⁸⁷.

També el donatiu triennial de més d'1.200.000 s. concedit pels tres estaments per a la guerra de l'Estret de Gibraltar en el Parlament de 1340, anomenat «almoïna» i col·lectat a través de cises, fou ingressat íntegrament en una taula de canvis: *tot ço que exirà de la dessús dita almoïna sia més en una taula a açò solament deputada*⁸⁸. El triat fou novament Bernat Joan, tot i que, com sempre s'indicava, havia de complir les ordres dels administradors de cada subsidi, en aquest cas dos per part dels nobles, dos pels eclesiàstics, dos per la ciutat de València i dos pels nuclis reials⁸⁹. Igualment, Joan també fou clau en el subsidi biennial de 496.000 s. atorgat per la capital en novembre de 1343 per tal de conquerir el Rosselló a Jaume III de Mallorca. En primer lloc, ell mateix, amb el mercader Bernat Comte, fou qui adquirí per l'esmentada quantitat els impostos indirectes que s'establiren a l'urbs durant els dos anys indicats. Havien d'ingressar-los mensualment, *pro rata* de 20.666 s. 8 d. en cada lliurament, en la taula de qui llavors era el canvista municipal, Francesc Solanes⁹⁰. Per tant, com aquest era un subsidi exclusivament pagat per la ciutat de València era el seu propi banquer qui gestionava la transferència de diners al monarca. Tanmateix, Solanes només acabà rebent les quantitats dels primers mesos, ja que en març de 1344, quan la invasió de les terres rosselloneses era imminent, Pere el Cerimoniós disposà una operació per tal que tots els diners anassen a parar a la pròpia taula de Bernat Joan. La raó era que el tresorer reial havia trobat diversos creditors disposats a avançar els diners que es necessitaven d'immediat, però només volien cedir-los *ab condició que en Bernat Johan en faça dita als prestadors a cert temps, e en altra manera no farien los dits préstechs*⁹¹. De fet, es deia que *altre no-n vullen pendre*, per la qual cosa el monarca, després de tractar amb uns missatgers de la capital, ordenà als administradors de les imposicions que expedissen un albarà de pagament a Bernat Joan i Bernat Comte com si ja haguessen ingressat els 496.000 s. a Francesc Solanes, de manera que aquest, al seu torn, pogués

---

⁸⁷ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 16 (6-III-1338).

⁸⁸ ACA, reg. 1377, f. 55v (2-VI-1340).

⁸⁹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, 640, f. 26r (6-VI-1348); BAYDAL SALA, V., *Els orígens de la revolta de la Unió...*, op. cit., pp. 175-188.

⁹⁰ ACA, Cancelleria, reg. 1378, f. 150r (24-II-1344).

⁹¹ ACA, Cancelleria, reg. 1306, f. 222r (30-III-1344).

fer una dita en la taula del primer *d'aquella quantitat mateixa o de aytant com vertederament roman a pagar de les imposicions*⁹².

Tot plegat, aquesta operació d'enginyeria financera que lligava la negociació de subsidis, l'establiment d'imposicions indirectes i la capacitat d'aconseguir i gestionar préstecs demostra l'enorme capacitat i la gran importància que havia assolit la taula de Bernat Joan per a la Corona durant aquesta època. No debades, també fou l'encarregat de rebre els 260.000 s. de l'ajuda biennal que la resta de nuclis reials concediren en 1343 paral·lelament als 496.000 s. de València, de manera que, *per specials manaments del dit senyor rey*, fou ell qui redistribuí totes aquelles sumes al tresorer reial i a l'escrivà de ració de la reina *per fer ginys en lo grau de València e per soldejar companya de cavall e de peu a ops de la exeqüció de Rosselló*⁹³. En conjunt, doncs, Joan degué obtenir nombrosos beneficis de la seua participació en els negocis fiscals de la Corona i els municipis, com ho apunta el fet que a la seua mort en 1349 les seues oficines ocupaven fins a tres obradors en el carrer dels Canvis de València⁹⁴.

En aquest sentit, com acabem de veure en el mateix cas de Bernat Joan o anteriorment en el de Francesc Solanes, Jaume Feliu i Guillem Mascó, determinats canvistes intervingueren activament en l'arrendament de les imposicions indirectes establertes en la dècada de 1340 bé per a pagar subsidis al rei, bé per a eixugar deutes municipals. El mateix succeí en la de 1350, quan, com ja hem comentat, s'instaurà un grup de cises destinat a aconseguir el perdó reial i abonar indemnitzacions als damnificats per la revolta de la Unió, amb un rendiment superior als 350.000 s. anuals –la meitat dels quals havien de donar-se al monarca⁹⁵. Així, per exemple, aquestes imposicions foren comprades per a l'annualitat de 1350-1351 per un grup de cinc ciutadans, entre els quals estaven els canvistes Guillem Abelló i Arnau de Valleriola⁹⁶. Igualment, les de 1354-1355 foren adquirides pel mateix Valleriola per un preu de 340.000 s., el que estava estretament vinculat a l'avançament de 200.000 s. que la seua taula havia fet a Pere el Cerimoniós per a l'organització d'una armada contra els genovesos⁹⁷. I també les de 1355-1356 foren per a Valleriola, en aquest cas juntament

---

⁹² ACA, Cancelleria, reg. 1306, f. 222rv (30-III-1344).

⁹³ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, 640, f. 26rv (6-VI-1348).

⁹⁴ ACA, Cancelleria, reg. 888, ff. 213v-214r (5-III-1349).

⁹⁵ BAYDAL SALA, V., *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada*, op. cit., p. 691.

⁹⁶ AMV, Manuals de Consells, A-9, ff. 74r (31-V-1350) i 76r-77r (10-VI-1350).

⁹⁷ ACA, Cancelleria, reg. 1399, ff. 78v-79r (31-V-1353), 145r-148r (30-V-1353), 148r-149r (8-VI-1353) i 149r-153r (7-VII-1353). No obstant això, aquesta venda fou anul·lada uns mesos després i tornada a vendre per 320.000 s., amb una lleugera reducció de les taxes impositives, al mateix Valleriola i dos socis mercaders, Pere Arrufat i Pasqual Maçana: ACA, Cancelleria, reg. 1540, ff. 73v-75r (27-III-1354)

amb els canvistes Guillem Abelló i Jaume Donat per 280.000 s., un preu bastant més baix a causa de l'anticipació amb què es feia la venda, destinada a sufragar una expedició del monarca a l'illa de Sardenya⁹⁸. En concret, tot i que en teoria la meitat de les impositcions s'havien de destinar a pagar indemnitzacions a persones diferents al rei, aquest ideà una operació per a fer augmentar la seua participació global: encarregà al mateix Valleriola i a un altre dels grans canvistes de València, el jueu Jafudà Alatzar, que comprassen en nom de la Corona els drets pertanyents als que havien de rebre indemnitzacions, puix molts d'ells els estaven venent. L'adquisició era beneficiosa en tant que es produïa a la baixa –*d'alguns per la terça part, e d'alguns per la quarta part, e d'alguns entre-l terç e el quart*–, de manera que, bo i gastant 213.993 s., a l'alçada de de març de 1354 s'havien aconseguit fins a 716.666 s. 9 d. en cartes debitòries assignades sobre aquelles cises, que encara s'havien de recaptar durant cinc anys més⁹⁹.

En tot cas, el que ens interessa destacar ací és la pròpia participació de Valleriola en l'adquisició de les impositcions de 1354 a 1356, amb els beneficis corresponents, i el seu oferiment de serveis al monarca, en cooperació amb Jafudà Alatzar. Una cosa semblant succeí amb les cises de 1356-1357, per a la venda de les quals el Cerimoniós requerí encaridament l'assessorament d'aquells dos canvistes: *que en açò donen tota endreça que poran*¹⁰⁰. Alatzar, *qui sap molt en lo fet de les dites impositcions*, hauria d'aconsellar sobre la manera *pus profitosa e pus spetxada* de vendre-les, al comptat o a terminis, mentre que Valleriola decidiria sobre la manera i els períodes en què s'havien de rebre préstecs, la devolució dels quals quedaria assignada al preu de les impositcions, que seria ingressat en la seua pròpia taula¹⁰¹. Per al primer el rei hi prometé *gran mercè*, com sabem que tingué durant els anys següents, acomplint un rol central en els negocis financers del monarca a la ciutat i el regne de València¹⁰². El segon, per la seua banda, també continuà operant al servei de la Corona durant els anys següents i obtenint beneficis dels negocis fiscals que s'operaven a nivell

---

⁹⁸ ACA, Cancelleria, reg. 1540, ff. 73v-75r (27-III-1354).

⁹⁹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, 642, ff. 89r-91v. Juan Vicente García Marsilla, a través d'un article de Jaume Riera –qui anomena aquest procés el *crack de les impositcions de la ciutat*–, indica que Valleriola i Alatzar es quedaren amb totes les impositcions per al seu propi, però, segons estem explicant, aquest era un negoci realitzat en nom del rei i que no abastà el conjunt de participacions sobre el rendiment de les cises, sinó únicament una part: GARCÍA MARSILLA, J.V., *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, op. cit., p. 253; RIERA SANS, J., “Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)”, a *Revista d'història medieval*, 4, València 1993, pp. 65-100.

¹⁰⁰ ACA, Cancelleria, reg. 980, ff. 40r-41r (23-III-1355); reg. 981, ff. 43v-44v (24-III-1355).

¹⁰¹ ACA, Cancelleria, reg. 980, ff. 44r-45r (5-IV-1355). Finalment foren comprades pel mercader Pere Arrufat per 280.000 s., dels quals havia de pagar 120.000 s. d'immediat, 100.220 s. en agost i la resta en finalitzar la recaptació: ACA, Cancelleria, reg. 980, f. 45r (23-III-1355).

¹⁰² RIERA SANS, J., “Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)”, op. cit.

municipal, també amb una participació destacada en l'adquisició de censals i violaris que començà en la capital a finals de la dècada de 1350¹⁰³.

* * *

Tot plegat, doncs, hem pogut comprovar en l'àmbit territorial del regne de València que els canvistes esdevingueren una peça clau en el procés de creixement de la fiscalitat i l'endeutament públics produït en les dècades centrals del segle XIV. Si bé fins a aquell moment ja prestaven els seus serveis com a intermediaris i creditors dels reis, l'ampliació de les demandes monetàries de la Corona i l'aparició del deute municipal i de les imposicions indirectes associades a elles féu que el seu paper guanyés en importància, així com les seues possibilitats d'enriquiment. Especialment a partir de la dècada de 1330, certs canvistes ubicats a València començaren a intervenir com a gestors de subsidis de la capital, de l'estament reial o dels tres estaments del regne, que ascendien a quantitats desconegudes fins aleshores. Alhora, també exerciren de prestadors i gestors de préstecs, ja no només al monarca sinó també als municipis, que, com en el cas de la ciutat de València, iniciaren una espiral de deute que s'acabà consolidant per complet a finals de la dècada de 1350. Finalment, els canvistes també participaren amb força en l'arrendament de les cises que començaren a establir-se durant aquella època per tal de fer front als subsidis i el deute municipal esmentats. Així les coses, els que decidiren i pogueren intervenir en aquesta mena de negocis vinculats a la fiscalitat i les finances públiques obtingueren grans beneficis, segons ho demostren les trajectòries de diversos canvistes valencians, com Bernat Joan, Jafudà Alatzar o Arnau de Valleriola.

Taula 1. Motivacions de les peticions fiscals realitzades pels monarques al regne de València entre 1297 i 1360¹⁰⁴

JAUME II	
1297	Campanya contra Frederic II de Sicília
1298	-
1299	-
1300	-

¹⁰³ GARCÍA MARSILLA, J.V., "La tumba de un banquero. El sepulcro gótico de Arnau de Valleriola en el Museo de Bellas Artes de Valencia", a *El Mediterráneo y el arte español*. València, pp. 467-470.

¹⁰⁴ Dades procedents de: BAYDAL SALA, V., *Els fonaments del pactisme valencià...*, op. cit.. Hem assenyalat en negreta les peticions destinades a l'organització de campanyes militars durant el mateix any en què es demanaven les quantitats.

1301	-
1302	Deutes per les campanyes de Sicília i Múrcia
1303	Defensa del regne de Múrcia
1304	Deutes per les campanyes de Sicília i Múrcia
1305	Deutes per les campanyes de Sicília i Múrcia
1306	Deutes per les campanyes de Sicília i Múrcia
1307	Deutes per les campanyes de Sicília i Múrcia
1308	-
1309	Campanya contra els nassarites
1310	Campanya contra els nassarites
1311	Deutes per la campanya d'Almeria
1312	Dot de les infantes Maria i Constança
1313	—
1314	Dot de la infanta Isabel
1315	Campanya contra els abdalwadites
1316	Matrimoni del rei
1317	Dot de les infantes Maria, Constança i Isabel
1318	Compra del comtat d'Urgell
1319	Redempció de les potestats del regne de Mallorca
1320	Compra del comtat d'Urgell
1321	Negocis diversos
1322	Conquesta de Sardenya
1323	Conquesta de Sardenya
1324	—
1325	Deutes per la campanya de Sardenya
1326	Negocis diversos
1327	Deutes per la campanya de Sardenya
ALFONS EL BENIGNE	
1328	Coronació
1329	Matrimoni del rei
1330	Campanya contra els nassarites
1331	Campanya contra els nassarites
1332	Campanya contra els genovesos
1333	Campanya contra els genovesos
1334	—
1335	—
PERE EL CERIMONIÓS	
1336	Coronació + Negocis diversos
1337	Campanya contra Pedro de Xèrica
1338	Defensa contra els marínides + Matrimoni del rei
1339	Campanya de l'Estret de Gibraltar
1340	Campanya de l'Estret de Gibraltar
1341	Campanya de l'Estret de Gibraltar
1342	Campanya de l'Estret de Gibraltar
1343	Campanya contra Jaume III de Mallorca
1344	Campanya contra Jaume III de Mallorca
1345	Campanya contra Jaume III de Mallorca
1346	Defensa contra els genovesos
1347	Defensa contra els marínides + Matrimoni del rei
1348	-
1349	Matrimoni del rei + Indemnitzacions per la Unió
1350	Campanya de l'Estret de Gibraltar + Indemnitzacions per la Unió
1351	Campanya contra els genovesos +Indemnitzacions per la Unió
1352	Indemnitzacions per la Unió
1353	Campanya a Sardenya +Indemnitzacions per la Unió

1354	Campanya a Sardenya + Campanya a Sardenya +Indemnitzacions per la Unió
1355	Campanya a Sardenya
1356	Campanya a Sardenya + Indemnitzacions per la Unió
1357	Guerra contra Pere I de Castella
1358	Guerra contra Pere I de Castella + Guerra contra Pere I de Castella
1359	Guerra contra Pere I de Castella + Guerra contra Pere I de Castella
1360	Guerra contra Pere I de Castella